

УДК 316.74:2(075.8)

doi:10.15421/171637

Вплив конфуціанства на процеси модернізації та контрмодернізації в суспільствах конфуціансько-даоської ідентичності (на прикладі інституцій підприємництва та менеджменту)

Ю.Ю. МЕДВЕДЕВА

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

Авторське резюме

Статтю присвячено проблемі впливу конфуціанства на процеси модернізації та контрмодернізації в суспільствах конфуціансько-даоської ідентичності на прикладі інституцій підприємництва та менеджменту. Авторкою зроблено висновок про те, що інституції підприємництва та менеджменту Китаю, Кореї та Японії багато в чому базуються на конфуціанських сімейних цінностях. Зазначено, що представники східних суспільств виявляють різну прихильність до раціоналістичної виробничої етики модернізаційного зразка, яка передбачає відокремленість підприємства від домогосподарства. Так, китайці, вступаючи в стосунки з приводу виробництва, орієнтуються, в першу чергу, на свою родину, а не на виробничий колектив. Орієнтація на виробничий колектив є, в більшій мірі, притаманною японцям і, в дещо меншій мірі, - корейцям, що може бути непрямим показником різного співвідношення в китайському, корейському та японському конфуціанстві модернізаційних та контрмодернізаційних контентів.

Спільною рисою східних суспільств є підвищена увага до освіти, яка є наскрізною для конфуціанства. Власне, це створює амбівалентне ставлення до модернізації: з одного боку – високу рухливість робочої сили, спроможність її до перекваліфікації і перенавчання, що є необхідним для розвитку капіталізму. З іншого боку, це сприяє законсервовуванню суспільств через інституції політичного конфуціанства, яке стає контрмодернізаційним чинником.

Наголошено на тому, що з концептами конфуціанського підприємництва, конфуціанського виробництва та морального прибутку є пов'язаними ідеї примату суспільної вигоди над особою, служіння громадському процвітання, які набувають універсальної цінності в умовах кризи світової фінансово-економічної архітектури класичного лібералізму, яка ґрунтується на принципах матеріальної вигоди.

Ключові слова: конфуціанство; модернізація; контрмодернізація; менеджмент; підприємництво

Influence of confucianism on the processes of modernization and alternative modernization in societies of confucian-taoist identity (on examples of business and management institutions)

YU.YU. MEDVEDIEVA

National aviation university, Kiev, Ukraine

Abstract

The article discusses the influence of Confucianism on the processes of modernization and kontrmodernizatsii societies Confucian-Daoist identity on the example of enterprise and management institutions. The authors concluded that the enterprise and management institutes in China, Korea and Japan is largely based on the Confucian family values. It stated that representatives of the eastern societies show a different commitment to ethical rationalist industrial modernization of the sample, providing isolation from the household enterprise. For the Chinese, entering into a relationship on the production, guided, first of all, to my family, and not on the production team. Focusing on the production team is largely inherent to the Japanese, and, to a lesser extent – the Koreans, which can serve as an indirect indicator of various ratios in the Chinese, Korean and Japanese Confucianism and modernzative and kontrmodernizative contents.

A common feature of the eastern societies is increased attention to education, which is a pass-through for Confucianism. Actually, it creates an ambivalent attitude towards modernization on the one hand – high mobility of the labor force and its ability to re-training and re-training, which is necessary for the development of capitalism. On the other hand, it contributes to society through institutions zakonservovuvannyu political Confucianism, which becomes a factor kontrmodernization. It is noted that the Confucian concepts of entrepreneurship, production and Confucian moral gains are related idea of the primacy of the public benefits of private, public service of prosperity, which acquire a universal value in the crisis of the world financial and economic architecture of classical liberalism, which is based on the principles of material gain.

Keywords: confucianism; modernization; kontrmodernization; management; entrepreneurship

Влияние конфуцианства на процессы модернизации и контрмодернизации в обществах конфуцианско-даосской идентичности (на примере институтов предпринимательства и менеджмента)

Ю.Ю. МЕДВЕДЕВА

Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина

Авторское резюме

Статья посвящена проблеме влияния конфуцианства на процессы модернизации и контрмодернизации в обществах конфуцианско-даосской идентичности на примере институтов предпринимательства и менеджмента. Автором сделан вывод о том, что институты предпринимательства и менеджмента Китая, Кореи и Японии во многом базируются на конфуцианских семейных ценностях. Обозначено, что представители восточных обществ проявляют разную приверженность рационалистической производственной этики модернизационного образца, предусматривающая обособленность предприятия от домохозяйства. Так, китайцы, вступая в отношения по поводу производства, ориентируются, в первую очередь, на свою семью, а не на производственный коллектив. Ориентация на производственный коллектив является, в большей степени, присущей японцам и, в несколько меньшей степени, – корейцам, что может служить косвенным показателем разного соотношения в китайском, корейском и японском конфуцианстве модернизационных и контрмодернизационных контентов.

Общей чертой восточных обществ является повышенное внимание к образованию, которое является сквозным для конфуцианства. Собственно, это создает амбивалентное отношение к модернизации: с одной стороны - высокую подвижность рабочей силы, способность ее к переквалификации и переобучению, что необходимо для развития капитализма. С другой стороны, это способствует консервации обществ через институты политического конфуцианства, которое становится контрмодернизационным фактором. Отмечено, что с концептами конфуцианского предпринимательства, конфуцианского производства и моральной прибыли являются связанными идеи примата общественной выгоды над личной, служение общественному процветанию, которые приобретают универсальную ценность в условиях кризиса мировой финансово-экономической архитектуры классического либерализма, которая основывается на принципах материальной выгоды.

Ключевые слова: конфуцианство; модернизация; контрмодернизация; менеджмент; предпринимательство

Постановка проблемы. Зародження конфуціанства в Китаї не перешкодило йому стати релігійно-етичною системою регіонального рівня, перетворившись із першопочатково-елітарної етико-ідеологічної доктрини на складову буденної соціальної моралі значної більшості мешканців Китаю, Кореї та Японії.

Конфуціанський традиціоналізм та генолатрія стали архітектонічним каркасом східної свідомості, охопивши собою звичаї, уявлення та вірування, на яких і понині тримаються автаркічна східна культура і соціальна система. Звісно, що саме традиціоналізм та опора на ієрархічні інституції поваги до старших, які знаходять своє відображення в геронтократичних способах відтворення правлячих груп цих суспільств, виступають однією з їх засадничих ознак.

Конфуціанські традиції, утворюючи фасціальне кріплення соціально-економічної структури східних суспільств, неминуче реагують на глобалізаційні виклики, які охопили планетарну спільноту та істотним чином вплинули на ступінь значущості установок генолатричного фундаменталізму китайського, корейського та японського різновидів.

У Китаї, Японії та Кореї важко знайти мешканців, які самоідентифікували б себе як конфуціанці, проте, при ретельнішому дослідженні виявляється, що конфуціанські цінності, які є фундаційними для сімейних відносин,

освіти та структури економіки багато в чому є визначальними в процесах модернізації та контрмодернізації, які, хоча і повільно, але відбуваються в зазначених суспільствах.

Актуальність представленої проблеми є зумовленою як її малодослідженістю, так і важливими соціально-практичними наслідками модернізаційних та контрмодернізаційних процесів у східних суспільствах, які можуть стати детермінуючими щодо їх розуміння та прийняття управлінських рішень щодо розробки стратегій взаємодії із ними з боку суспільств Європи і Америки.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідників, які займалися проблематикою модернізації, можна було б, за критерієм їх розуміння процесів модернізації, поділити на три групи:

а) прихильники ототожнення модернізації і вестернізації, які, у зв'язку із таким ототожненням песимістичним чином оцінюють перспективи модернізації в східних суспільствах, констатуючи розбіжності між ціннісними системами зазначених суспільств і перспективами розвитку в них капіталістичної цивілізації в її чистому вигляді;

б) прихильники розмежування модернізації і вестернізації, які розглядають процес модернізації в ширшому контексті і припускаючи охоплення нею як соціо-економічних, так і соціокультурних інституцій за умови, що модернізація може відбуватись в одному інсти-

туційному секторі і гальмуватись в іншому;

в) прихильники специфічного шляху модернізації в східних суспільствах, для яких орієнтальна модернізація має автентичний релігійний базис і тому не може зводитись до розвитку капіталізму, а, радше, до вдосконалення традиціоналістського суспільства.

Серед дослідників першої групи одним із фундаторів можна вважати М.Вебера, який обґрунтував своє бачення ролі конфуціанства в розвитку Китаю в праці «Протестантська етика і дух капіталізму». Оцінюючи конфуціанство переважно з євроцентристських позицій, автор вважає конфуціанську етику перешкодою на шляху розвитку капіталізму в Китаї, практично перетворюючи конфуціанство і модернізацію на соціально-практичну дихотомію: якщо є модернізація, то вона, на думку автора, може бути, скоріше, неконфуціанською і навпаки – конфуціанський шлях інституційної трансформації є, радше, контрмодернізаційним, ніж модернізаційним. Зазначена точка зору була домінантною в наукових дослідженнях конфуціанства до початку 80-х рр. ХХ ст.

Дослідники пізніших періодів змушені були, по аналогії з ісламом та юдаїзмом, виокремити в конфуціанстві традиціоналістично-фундаменталістський та модернізаційний напрямки, які мають різні вектори щодо модернізації. Вони перейшли, згідно з наведеною вище класифікацією, на позицію «в)», обґрутовуючи автентичність конфуціанської версії модернізації і здійснивши перехід від євроцентризму до парадигми мультикультурності та соціальної багатополярності.

До теоретиків, які зробили внесок у дослідження зв'язку між розвитком економіки та релігійними трансформаціями в країнах Східної Азії (розуміючи під ключовим чинником подібних трансформацій саме модерністське конфуціанство), можна віднести Г. Кана, Р.Хофхейнца, К. Солдера і Р. Дорі [8-12].

Г. Кан, проаналізувавши розвиток економік держав, які належали до східноазійського регіону, прийшов до висновку, згідно з яким підґрунтям нечуваного підйому стало модерністське конфуціанство, пов'язав економічні зрушення, які були «капіталістичними» лише за формою, із генолатричною дисциплінарністю конфуціанських цінностей (високий авторитет сім'ї, почуття обов'язку, прагнення до освіти, шанобливе ставлення до старших за віком і соціальним станом, відповідальність живих перед покійними)[12].

Теорія «конфуціанського капіталізму», який гармонійно інтегрує особливості капіталізму Заходу і Сходу, була запропонована Ф. Гібні в 1982 р. в праці «Заплановане диво» [3]. Авторка робить висновок про те, що японський капіталізм є синкретом конфуціанських цінностей і ліберального американського капіталізму, рецепційованого Японією в період оку-

паційної американської адміністрації опісля поразки в Другій світовій війні.

П. Бергер обґрунтовував швидкий і успішний розвиток країн Східної Азії за допомогою теорії двоїстої (подвійної) модернізації, ключовою ідеєю якої є заперечення універсалістичного розуміння модернізації і вирізнення двох моделей модернізації: західно-протестантської і східно-конфуціанської, які є фундованими на цінностях різних релігій і, у зв'язку із цим, мають різний зміст.

Бергер апелює до К. Маркса, який у своїх «Економіко-філософських рукописах» виокремлював відомий у теорії суспільно-економічних формацій «азійський спосіб виробництва», який побудований на перетворенні держави на деперсоніфікований, безсуб'єктний правлячий клас, що може нав'язувати суспільству модель ефемерного консенсусу. Таким чином, автор займає позицію «в)» з запропонованих нами вище, розмежовуючи модернізацію в Азії з вестернізацією і обґрутовуючи автентичність азійської моделі модернізації [6-7].

Р. Белла досліджує модернізацію в контексті її зв'язку з позаекономічним нормативним порядком, який підтримує екстенсивний розвиток економічної раціональності. Справжня економічна раціональність, на думку Р. Белла, зустрічається відносно рідко в людській історії, оскільки має руйнаційний вплив на всі інші форми людських відносин, передбачаючи підпорядкування всіх людських відносин критеріям ефективності. В період її дегуманізуючих впливів люди потребують внутрішнього компасу, який би допомагав їм орієнтуватися в умовах постійного підйому. Для азійських суспільств таким компасом є конфуціанські цінності.

Позицію щодо аутентифікації модернізаційної стратегії азійських соціумів обстоює також Ф. Фукуяма [4], який вважає, що урядам азійських держав не варто впадати в крайнощі і проводити ізоляціоністську політику щодо доведення непридатності західної демократії з її найгострішими соціальними кризами для використання в країнах Сходу, а традиції, зокрема конфуціанство, оголошувати єдиною можливою основою функціонування азійського суспільства.

Р. Бенедикт у монографії «Хризантема і меч: моделі японської культури» досліджує впливи процесу виховання в японському суспільстві, що визначає основні аспекти психологічних характеристик японців [1].

Азійські дослідники займають позицію «в)» з числа виділених вище, частково поділяючи також позицію «б)». У. Такеші вважає, що Корея, Тайвань, Сінгапур, Японія є країнами, які зазнали на собі значного впливу конфуціанських ідей. При цьому немає жодних сумнівів в тому, що конфуціанське вчення, яке свідомо чи несвідомо існує в країнах Східної Азії, плід-

ним чином вплинуло на їх економічне зростання. Таким чином, конфуціанство уподібнюється, за його значущістю для економічного розвитку азійських соціумів, до протестантизму [14].

Кім Юн Кюн стверджує, що через фундаментальні відмінності між пуританським і конфуціанським раціоналізмом капіталістична економіка під управлінням держави, яка функціонує в зовсім відмінних умовах західного капіталізму (вільна підприємницька система, тобто, конкурентна ринкова економіка, яка ґрунтується на раціональному індивідуалізмі і громадянському суспільстві) добре утвердилася в Кореї і на Тайвані.

Корейські автори, твори яких є перекладеними англійською, зокрема Веймінг, Кім Чжан Тхе, Венг Чуньхуа, Данина Чуня, Лі Хунлей, Чжан Хун'у, Юй Гуан'юань, – дотримуються, на наш погляд, найбільш виваженої позиції «б»), уникаючи доведення прямих причинно-наслідкових зв'язків між конфуціанством і економічним розвитком [13].

Автор веде мову про те, що за умови прийняття суспільством вектора модернізації типові цінності конфуціанства (синівська шанобливість і відданість родині, ставлення до держави як до чинної моральної інституції суспільства, повага до ієрархії, прагнення до саморозвитку та освіти, соціальної гармонії і т.п.) в латентному стані стає культурною передумовою для економічної трансформації.

Отже, мова, у випадку з конфуціанською модернізацією, має йти про так звані феномен «ненавмисних наслідків». Паралельним щодо неї прикладом може слугувати стимулюючий вплив етики кальвінізму на розвиток західного капіталізму. Доцільним є вирішення двох типів конфуціанства: політичного і сімейного, з чим можна повністю погодитись у контексті амбівалентного ставлення конфуціанців до модернізації.

Йдеться, з одного боку, про «політичне конфуціанство», яке легітимізує пірамідальну (ієрархічну) систему влади на чолі з імператором та створює ту саму задушливу централізацію, яка є несумісною з будь-яким атомізмом, приватизмом, а отже, і модернізацією, і «особистою етикою конфуціанства», яка є фундаментом повсякденного життя людей.

Метою дослідження є визначення ключових напрямків впливу конфуціанства на процеси модернізації та контрмодернізації в інституціях освіти та економіки окремих суспільств конфуціансько-даоської ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Важливим в аспекті впливу на модернізацію Китаю, Кореї та Японії є не політичне вчення традиційного конфуціанства, а особиста етика, на основі якої складається ставлення до сім'ї, праці, освіти та інших аспектів повсякденного життя. ґрунтуючись на цьому твердженні, варто обирати для

розгляду той аспект конфуціанства, який впливає на повсякденне життя громадян східно-азійських суспільств.

Праці всіх перерахованих авторів мають спільний вектор щодо дослідження наявності або відсутності зв'язків між соціальними цінностями конфуціанства та економічним розвитком. З іншого боку, в досліджених працях бракує компаративного аналізу американської і японської моделей модернізації. На наш погляд це пов'язано з тим, що Японія є прикладом успішної модернізації країн Східної Азії. Ключовою особливістю капіталізму Японії є гармонійне поєднання японського духу, в основі якого лежать конфуціанські цінності, і західних технологій.

Виконання обов'язку перед суспільством у конфуціанстві вважається вищою чеснотою для підприємців, у зв'язку з чим дослідники активно послуговуються терміном «конфуціанський підприємець». З іншого боку, цінності конфуціанства багато в чому є антитетичними щодо західного розуміння модернізації, оскільки випливають із здешевленого людського капіталу.

Йдеться про те, що, хоча конфуціанство не є непереборною перешкодою для процесу модернізації і опора на конфуціанські цінності дозволила консолідувати східні соціуми в здійсненні економічного прориву, в Китаї, Кореї, Сингапурі існує одна проблема – поєднання економічної ефективності із рівнем життя, а також жорсткістю самого менеджменту на підприємствах Східної Азії, який назовні доволі продуктивно впливає на ефективність виробництва і якість продукції.

Контрмодернізаційною особливістю конфуціанського капіталізму є кланово-сімейне походження більшості підприємств, структура яких передбачає сприйняття компанії як сім'ї, де на членів виробничого колективу поширюються квазі-сімейні відносини. Але родинність виявляється в різній мірі, що впливає як на розмір підприємств, так і на тривалість життя торговельних марок.

Проте, і тут існують деякі етнокультурні відмінності. Так, японці і корейці схильні до залучення в систему управління «чужинців» – нечленів родини при залишенні контрольного пакета акцій у глави клану і його родичів. Для китайського підприємництва та системи менеджменту запрошення керівників з боку є вкрай рідкісним явищем, оскільки довіра до неродичів дорівнює нулю. Нині конфуціанство знову переживає підйом і відіграє значну роль у специфічній модернізації східних суспільств.

Висновки. Інституції підприємництва та менеджменту Китаю, Кореї та Японії багато в чому базуються на конфуціанських сімейних цінностях. Представники східних суспільств виявляють різну прихильність до раціоналістичної виробничої етики модернізаційного зразка, яка передбачає відокремленість під-

приємства від домогосподарства. Так, китайці, вступаючи в стосунки з приводу виробництва, орієнтуються, в першу чергу, на свою родину, а не на виробничий колектив. Орієнтація на виробничий колектив є, в більшій мірі, притаманною японцям і, в дещо меншій мірі, - корейцям, що може бути непрямим показником різного співвідношення в китайському, корейському та японському конфуціанстві модернізаційних та контрмодернізаційних контентів.

Спільною рисою східних суспільств є підвищена увага до освіти, яка є наскрізною для конфуціанства. Власне, це створює амбівалентне ставлення до модернізації: з одного боку - високу рухливість робочої сили, спроможність її до перекваліфікації і перенавчання, що є необхідним для розвитку капіталізму. З іншого боку, це сприяє законсервовуванню суспільств через інституції політичного конфуціанства, яке стає контрмодернізаційним чинником.

З концептами «конфуціанського підпри-

ємництва, конфуціанського виробництва та морального прибутку пов'язані ідеї примату суспільної вигоди над особистою, служіння громадському процвітання, які набувають універсальної цінності в умовах кризи світової фінансово-економічної архітектури класичного лібералізму, яка ґрунтується на принципах матеріальної вигоди.

Одним з чинників «економічного дива» в країнах конфуціанської культури стала система менеджменту, яка ґрунтується на принципах конфуціанського соціалізму і має на увазі сприйняття обов'язків людини перед спільнотою і моральну поведінку управлінця центром управлінської діяльності. При цьому процеси модернізації в східних соціумах зачепили переважно технології процесу виробництва, тоді як внутрішня структура управління підприємств і корпорацій, а також технології менеджменту несуть на собі виразний відбиток конфуціанської традиції.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бенедикт Р. Хризантема и меч: модели японской культуры / Рут Бенедикт. СПб.: Наука, 2004. - 360 с.
2. Вебер М. Избранные произведения/М. Вебер.- М.: Наука, 1990.- 686 с.
3. Гибни Ф. Запланированное чудо./Ф. Гибни.- М.: Политиздат, 1982.- 226 с.
4. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М., 2004; Он же. Конфуцианство и демократия // Русский журнал. 25.12.1997 //http://www.russ.ru/journal/predely/97-11-25/fiiku.htm; Он же. Главенство культуры //www.russ.ru/journal/peresmot/97-07-14/fiiku.htm и др.
5. Bellah, R.N. The Japanese Challenge and the American Response. Berkeley, 1982. P. 112-131.
6. Berger, P. The Sacred Canopy. New York, Harper, 1967.
7. Berger, P. The Capitalist Revolution. New York, Univ.-Press, 1986.
8. Davis, W. Religion and Development: Weber and the East Asian Experience // Understanding Political Development. Boston, Concordians, 1987. P. 221-280.
9. Dore, R. Taking Japan Seriously: A Confucian Perspective on Leading Economic Issues. Stanford, 1987.
10. Hofheinz, R., Calder, K. The Eastasia Edge. Basic Books, 1982.
11. Hirschman, A. Rival Views of Market Society and Other Recent Essays. N.-Y., 1986.
12. Khan, H. World Economic Development. New York, Westview, 1979.
13. Kim Yoon Hyung. An Introduction to the Korean Model of Political Economy // Korea's Political Economy: An Institutional Perspective. Westview, 1994. P.45-77.
14. Takeshi, Umehara. The Civilization of the Forest // New Perspectives Quarterly. 1990. -№ 7., P. 29-30.
15. Wei-ming, Tu Confucian Ethics Today: The Singapore Challenge. Singapore, 1984. P.901-933.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2016

REFERENCES:

1. Benedikt, R., 2004. Hrizantema i mech: modeli yaponskoy kulturyi [Chrysanthemum and the Sword: Japanese culture model]. Nauka, SPb. (in Russian).
2. Veber, M., 1990. Izbrannyye proizvedeniya [Selected Works]. Nauka, Moscow (in Russian).
3. Gibni, F., 1982. Zaplanirovannoe chudo [Scheduled miracle]. Politizdat, Moscow (in Russian).
4. Fukuyama, F., 2004. Konets istorii i posledniy chelovek [The End of History and the Last Man]. Fukuyama, F., 1997. Konfutsianstvo i demokratiya [Confucianism and democracy]. Russkiy zhurnal, Moscow //http://www.russ.ru/journal/predely/97-11-25/fiiku.htm; Fukuyama, F., 1997. Glavenstvo kulturyi [The primacy of culture]. //http://www.russ.ru/journal/peresmot/97-07-14/fiiku.htm i dr. (in Russian).
5. Bellah, R.N., 1982. The Japanese Challenge and the American Response. Berkeley, 112-131.
6. Berger, P., 1967. The Sacred Canopy. New York, Harper.
7. Berger, P., 1986. The Capitalist Revolution. New York, Univ.-Press.
8. Davis, W., 1987. Religion and Development: Weber and the East Asian Experience. Understanding Political Development. Boston, Concordians, 221-280.
9. Dore, R., 1987. Taking Japan Seriously: A Confucian Perspective on Leading Economic Issues. Stanford.
10. Hofheinz, R., Calder, K., 1982. The Eastasia Edge. Basic Books.
11. Hirschman, A., 1986. Rival Views of Market Society and Other Recent Essays. N.-Y.

12. Khan, H., 1979. World Economic Development. New York, Westview.
13. Kim Yoon Hyung. An Introduction to the Korean Model of Political Economy // Korea's Political Economy: An Institutional Perspective. Westview, 1994. P.45-77.
14. Takeshi, Umehara. The Civilization of the Forest // New Perspectives Quarterly. 1990. -№ 7., P. 29-30.
15. Wei-ming, Tu Confucian Ethics Today: The Singapore Challenge. Singapore, 1984. P.901-933.

Медведева Юлія Юрїївна - докторант
Національний авіаційний університет
Адреса: 03680, Київ, пр. Космонавта Комарова, 1

Medviedieva Yuliia Y. – doctoral candidate
National aviation university
Address: 1, Komarova av., Kiev, 03680, Ukraine
E-mail: dr.yulia.medvedeva@icloud.com

Медведева Юлия Юрьевна - докторант
Национальный авиационный университет
Адрес: 03680, Киев, пр. Космонавта Комарова, 1